

Поділ влади у контексті теолого-соціологічного праворозуміння (нарис правової теорії)

Питання оптимального облаштування влади, збереження демократичних засад її функціонування в умовах глобальних та регіональних викликів пов'язане із ефективністю її моделювання, в основі якого реалізація принципів верховенства права, примату прав і свобод людини і громадянина, поділу влади.

Ця книга об'єднує творчий доробок автора за останні п'ятнадцять років, у якому статті, тези виступів і доповідей на конференціях, академічних слуханнях Національної академії правових наук України, і з якого випливає, що традиційний поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову – уже не вміщає сьогоdnішнього механізму державної влади та не враховує, що головним суб'єктом влади у демократичному суспільстві є народ, який делегує владу і державі, і місцевому самоврядуванню. При цьому не обійдено увагою більшість наукових публікацій, присвячених цій проблематиці, що обумовило дуже щедre цитування і значну кількість посилань на праці як відомих, так і молодих вчених.

Автор також звертає увагу на те, що демократизація влади передбачає необхідність пошуку нових каналів доступу народу до здійснення влади, який сьогодні у більшості країн монополізований політичними партіями, пропонує органи атестаційної та контрольної-наглядової влади формувати за рахунок професійних громадських організацій.

Книга може викликати інтерес у правників, політологів, соціологів, як вчених, так і практиків, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ВСТУП	8
1. ТИПИ ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПОШУКІВ.	13
2. ОБРИСИ КОНЦЕПЦІЇ ТЕОЛОГО-СОЦІОЛОГІЧНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ	30
3. ЕФЕКТИВНА ТА СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ДЕРЖАВА: НОВА РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	58
4. ПЕРЕОСМИСЛЮЮЧИ ВЧЕННЯ ПРО ПРАВОВУ ДЕРЖАВУ ТА ПОДІЛ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ	67
5. КОНСТИТУЦІЯ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР ТА ПИТАННЯ ПОДІЛУ ВЛАДИ: МОДЕЛЬ І РЕАЛЬНІСТЬ	91
6. ПЕРШИЙ РІВЕНЬ ПОДІЛУ ВЛАДИ: НАРОД ЯК СУБ'ЄКТ ВЛАДИ	109
7. ДРУГИЙ РІВЕНЬ ПОДІЛУ ВЛАДИ: ПРЕДСТАВНИЦЬКА ВЛАДА	126
8. ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ПОДІЛУ ВЛАДИ: ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЛАДА.	160
ВИСНОВКИ	186
ПІСЛЯМОВА РЕЦЕНЗЕНТА.	188

ПЕРЕДМОВА

«На початку було Слово...» – ось уже понад три тисячі років говорить нам Біблія, чітко й лаконічно окреслюючи первинну й визначальну роль ідей, мислення у розвитку Всесвіту, надто у його розумній частині – людському суспільстві. Та, як добре відомо, світ ідей живе і розвивається за власними закономірностями. Їх належне осмислення становить вагоме завдання багатьох суспільних наук. Теоретичної юриспруденції – не в останню чергу. При цьому теорія права і держави має виразну специфіку, орієнтуючи науковий пошук на схоплення в думці тих елементів світу ідей, що є особливо значимими для утвердження й розвитку нормативної регуляції суспільних відносин. Це означає, що такі ідеї здатні впливати не лише на світ уяви, символів та ментальних автоматизмів людського розуму, а й на свідомі зміни людиною навколишньої дійсності, мають незаперечну загальнокультурну та цивілізаційну цінність.

Діалектика дивовижного перетворення однієї з таких ідей, якою опікується загальнотеоретична юриспруденція – ідеї поділу влади, – на конституційний принцип та один із ключових важелів улаштування державної влади є вельми показовою. Зародившись у давні часи, ця ідея поступово збагачується, насажується серйозними інтелектуальними зусиллями різних поколінь учених і філософів та, врешті-решт, опиняється в епіцентрі наукових і політичних дискусій щодо алгоритмів побудови ефективної і справедливої держави, а згодом перетворюється на керівну засаду і відправний принцип державотворення в низці передових демократичних країн. Осердя цієї ідеї – уявлення про владу як про особливо важливий ресурс

організації людського життя, що має бути «розподілений» поміж певними осередками – своєрідними «вогнищами» влади. При цьому останні за жодних обставин не повинні «сходитися» в одній точці.

Як і завдяки чому це трапилося? Якими є соціальні, філософські та правові підстави виникнення й поширення цієї дивної, на перший погляд, та унікальної ідеї? У чому секрет її приголомшливого успіху? Що лежить у її основі та які інтерпретації пропонує правова думка з давніх давен та як розвиває їх за сучасних умов?

Ці та інші складні питання є предметом глибоких філософсько-правових роздумів, пропонованих увазі читача видатним сучасним українським ученим-конституціоналістом, теоретиком і практиком вітчизняного конституціоналізму, доктором юридичних наук, професором, академіком Національної академії правових наук України В. Костицьким. Його ім'я добре відоме науково-юридичному загалові нашої країни завдяки численним фундаментальним працям із теорії держави і права, конституційного, адміністративного та екологічного права, а так само і завдяки багаторічній невтомній політичній і громадській діяльності автора. Нинішня його робота є своєрідним підсумком тривалого наукового осмислення вченим як процесів конституціотворення в Україні, так і впровадження у практику державного будівництва принципу поділу влади, до чого він долучився як народний депутат України перших трьох скликань (1990–2002 рр.) та один із співавторів Конституції України 1996 р. Безцінний правотворчий і державотворчий досвід чимало прислужився авторові, бо саме він спонукав його до органічного поєднання теорії і практики конституціоналізму у науковій творчості та в політиці. Одним із ключових аспектів у цьому стало сприйняття та осмислення теоретико-інституційних засад та соціальної вартісності принципу поділу влади як однієї з неодмінних засад правової держави.

Мабуть, саме тому автор цієї праці дуже делікатно і, сказати б, із надзвичайним пієтетом підійшов до висвітлення проблематики поділу влади. Як свідчать його розробки у цьому напрямі, для нього надзвичайно важливим є добре вмотивований і ретельно обґрунтований науково-філософський контекст. Саме він зумовлює пошук того варіанту праворозуміння, який би дав змогу найбільш адекватно та комплексно відтворити діалектику поділу влади як ідеї, принципу, доктрини та елементу актуального державотворення, органічно сполучивши історичні, теоретичні та прикладні аспекти наукового дослідження.

Торкаючись аналізу багатой правової спадщини, автор ніби перекидає своєрідний інтелектуальний «місток» від давнього минулого до сьогодення, уважно спостерігаючи за тернистими шляхами розвитку ідеї поділу влади. Направду, цей розвиток тривав багато століть і увібрав у себе чи не найкращі надбання української та світової правової думки, підніс її на висоти наукового прозріння. Він також став абсолютно закономірним результатом глибокого теоретичного осмислення всіх без винятку форм, способів і методів облаштування державної влади, практики її реалізації та взаємодії із суспільством. В. Костицький концептуалізує ці різнопланові здобутки, осмислюючи їх через призму актуальних правових проблем сьогодення, вписуючи теоретичні зусилля в контекст практики вітчизняного державо- і правотворення.

Дуже важливим, на мій погляд, є те, що авторові вдалося переконливо та докладно показати, що поділ влади як своєрідна правова ідея, конституційний принцип та ключова засада державотворення має неодмінно осмислюватися в контексті відповідного праворозуміння. Пропонуючи й обґрунтовуючи власну – теолого-соціологічну – версію його, В. Костицький чи не вперше не тільки в українській теоретико-правовій науці аргументовано полемізує із різноманітними радикально-секулярними варіантами й концепціями праворозуміння, що свідомо «відтинають» право від його релігійних та мораль-

них джерел, схематизують та примітивізують вплив правових регуляторів на суспільні відносини, вихолощують людську природу права, знеособлюють його та зумовлюють погляд на право як на слухняне знаряддя державної «машини».

Гадаю, що саме із цих позицій і має оцінюватися пропонована вашій увазі наукова праця академіка В. Костицького. Певна, що зроблений цим автором внесок у розроблення доктрини поділу влади буде помітним науковим явищем у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції, а зроблені ним висновки і пропозиції – своєчасними та відкритими для обговорення.

**Юлія ПШИЛЕМБСЬКА,
Голова Конституційного Трибуналу
Польської Республіки**

*Мій родині, дружині Ірочці,
дітям Соломії, Софії, Віталію*

ВСТУП

Сучасна людська цивілізація перебуває на зламі епох. Глибокі геополітичні зміни, трансформація соціально-економічних та політичних систем дають змогу говорити про завершення одного історичного періоду і вступ сучасного світу в якісно нову фазу свого розвитку, що може бути означений як етап глобалізаційних викликів та формування світового інформаційного суспільства¹. Глобалізм², інформаційна доба³, доба «третьої хвилі»⁴, постіндустріальне суспільство⁵, соціальна правова держава⁶, доба гуманістичного права⁷ – це лише деякі

¹ Костицький В. Міжнародно-правовий етичний імператив як основа теоретико-методологічного забезпечення розвитку екологічного права. *Право України*. 2010. № 2. С. 20.

² Див.: Бірюков Р.М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 20 с. ; Матвеева О.В. Концептуальний вимір глобалізму в умовах трансформації міжнародної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. Київ, 2019. 226 с. ; Глобальные трансформации и стратегии развития / О.Г. Белорус и др. Киев : Орианы, 2000. 360 с. ; Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западная глобализация: атака на процветание и демократию. Москва : АЛЬПИНА, 2001. 335 с.

³ Див.: Скаленко О. Глобальні резерви поступу. Київ : Основи, 2000. 394 с. ; Удовик С. Государственность Украины : истоки и перспективы. Киев : Ваклер ; Альтерпрес, 1999. 208 с.

⁴ Тоффлер Э. Третья волна. Москва : АСТ, 1999. 784 с.

⁵ Белл Дж. Грядущее постиндустриальное общество. Москва : Academia, 1999. 956 с.

⁶ Бабкін В.Д. Соціальна держава та захист прав людини. *Правова держава*. 1998. Вип. 9. С. 3–11 ; Бабкін В.Д. Від правової до соціально-правової держави. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 270–281 ; Скрипнюк О.В. Правова, соціальна держава в Україні: конституційні основи та основні тенденції розвитку. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 186–197 ; Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.

⁷ Алексеев С.С. Восхождение к праву. Москва : ПРИОР, 2001. С. 447.

позначення, що вживаються сучасними вченими, які намагаються визначити найсуттєвіші риси тієї глобальної трансформації, що її переживає світ.

Дійсно, важко не помітити, що особливість нинішнього етапу розвитку сучасної цивілізації полягає не тільки в тому, що постіндустріальну добу змінює інформаційна епоха, але і в тому, що процес бурхливих та стрімких змін охопив, окрім економічної, ще й політичну, соціокультурну та духовну сфери⁸. За цих умов право – динамічне соціальне явище, яскравий феномен та незаперечна цінність сучасної людської цивілізації – так само переживає складний період трансформації, зумовлений значними змінами у розвитку суспільства, початком формування нового типу світового співтовариства, а також становленням нового типу особистості з притаманним їй типом правосвідомості, світоглядними та ментальними настановами тощо.

Разом із тим мусимо констатувати, що глобальний світовий контекст тривалий час виглядав украй несприятливим для становлення і зміцнення Української держави, велися перманентні дискусії щодо її майбуття та бачення обрисів кращого її облаштування, щодо оптимальних параметрів такого облаштування та ймовірних шляхів реалізації поставлених цілей і завдань. Ситуація змінилася на протилежну після російського воєнного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року: у глобальному вимірі Україну визнали не тільки жертвою війни, але й демократичною європейською державою абсолютна більшість країн світу, розпочався процес вступу до Європейського Союзу та навіть НАТО.

Вирішення державотворчих завдань України, які ускладнилися проблемами захисту суверенітету та територіальної цілісності, потребуватиме реалізації різноманітних проєктів: теоретичних і практичних, відновлювальних і стратегічних, організаційних і функціональних, внутрішніх і зовнішніх,

---

⁸ Костицький В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія та українські реалії. Київ : Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. С. 3.

юридичних і політичних, формально-інституційних і фінансових, статусних і компетенційних.

Водночас поза правом неможливо реалізувати принцип пову настанову на формування в Україні повноцінної правової держави, ключовою ознакою якої є поділ державної влади. Тому ми мусили торкнутися і сучасного праворозуміння у цьому дослідженні.

Звідси питання щодо реалізації згаданої настанови вкотре звучить актуальним та нагальним. Особливо нині уважно слід дослухатися до думок учених та теоретиків, які з минулого в сучасність донесли ідею поділу влади як засобу організації державної влади для повноцінного використання регулятивної і творчої сили права, його можливостей у захисті територіальної цілісності та суверенітету країни, майбутній повоєнній відбудові екорноміки, зміцненні правопорядку та законності, творчо переосмислюючи та реінтерпретуючи її ключові настанови.

Численні проблеми, з якими у цьому плані зіткнулася Україна, вкотре переконують, що немає нічого практичнішого за добру теорію. Тож автор, не претендуючи на лаври наукового першовідкривача, пропонує стислий аналіз деяких назрілих проблем у цій галузі та розв'язки, які були напрацьовані в процесі наукових досліджень та роботи над проєктами Конституції України, опублікованими у 2006 та 2015 роках⁹, публічно виголошені та обговорені на Академічних слуханнях у 2011 році, що проводилися тоді у Київському регіональному центрі Національної академії правових наук України. Свого часу як проєкт Конституції України, так і певні теоретичні розробки передавалися автором до Секретаріату Президента України Віктора Ющенка. Можливо, що їх аналіз впливав на прийняття рішень щодо політико-правових реформ, навіть якщо ці пропозиції відкидалися.

Пропонована монографія є узагальненням попередніх праць автора. Чимало з них появилися як результат спілкування

⁹ Костицький В.В. Конституція України (основний закон України) (проєкт) / Ін-т законодав. передбачень і правової експертизи. Київ, 2006. 150 с. ; Костицький В.В. Конституція України (проєкт нової редакції). *Соціологія права*. 2015. № 1–2(12–13). С. 132–185.

з Блаженнішим Кардиналом Любомиром Гузарем, Головою Української Греко-Католицької Церкви, котрому автор як радник з юридичних та міжнародно-правових питань завдячує багатьма хвилинами обговорення проблем розвитку сучасного світу, віри і релігії, місця і ролі права та держава у минулому, сучасному і майбутньому житті.

Висловлюю щиро вдячність рецензентам, слухні і доброзичливі поради яких допомогли поліпшувати текст: професору Познанського університету імені Адама Міцкевича і судді Конституційного Трибуналу Польської Республіки Юстину Піскорському, академіку Олександрю Скрипнюку, директору Інституту держави і права Національної академії наук України імені Володимира Корецького, а також представнику молодшого покоління науковців професору Пшемиславу Дамбровському з Поморської академії у місті Слупську (Польща).

Сподіваюся, що пропоноване узагальнення публікацій автора за 1995–2022 роки¹⁰ у вигляді невеликої книги може

¹⁰ Костицький В.В. Політичні партії в системі «громадянське суспільство і держава» (до розроблення проєкту Конституції України). *Право України*. 1995. № 12. С. 32–34 ; Костицький В.В. Конституційна реформа в Україні: шляхи трансформації політичної системи / Ін-т законодав. передбачень і правової експертизи. Київ, 2003 ; Костицький В.В. Конституція України (Основний Закон України) (проєкт) / Ін-т законодав. передбачень і правової експертизи. Київ, 2006. 150 с. ; Костицький В.В. Багатолике право. Теолого-соціологічне розуміння права та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади. *Юридичний вісник України*. 2011. 10–16 вересня (№ 36). С. 6 ; Костицький В.В. Влада народу: сім функціональних гілок влади (проблема ренесансу в теорії права). *Малий і середній бізнес*. 2010. № 1–2. С. 4–15 ; Костицький В.В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії. *Соціологія права*. 2011. № 2. С. 3–6 ; Костицький В.В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації : доповідь. *Академічні читання*. 2011. Вип. 18. 63 с. ; Костицький В.В. Конституція України (проєкт нової редакції). *Соціологія права*. 2015. № 1–2(12–13). С. 132–185 ; Костицький В. Конституція України та її соціальне призначення. *Світосгляд*. 2016. № 4(60). С. 50–54 ; Костицький В.В. Теолого-соціологічне розуміння права та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матеріали наук. семінару, м. Дніпро, 9 грудня 2016 р. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 8–13 ; Kostytsky V. Scientific ideas, legal progress, scientific legal doctrine: searching for the optimal power model in the modern state. *European science. Európska Veda. Scientific journal. Vedecký časopis, Podhájka*, 2019. Vol. 4. P. 47–50 ; Костицький В. Ознаки та властивості держави як вираження її сутності і призначення в суспільстві. *Соціологія права*. 2021. № 3–4(38–39). С. 34–43 ; Костицький В. З позиції глядача: 25-річчя Конституції України. *Творці Української Конституції: спогади та роздуми. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти. До 25-ї річниці Конституції України*. 2021. Спецвипуск. № 7. С. 12–14.

~~~~~

прислужитися у справі подальшого творення теоретико-методологічного обґрунтування пошуків оптимальної моделі організації влади, розвитку демократичної правової соціальної держави.

Василь КОСТИЦЬКИЙ

Книги, які можуть вас зацікавити

Міжнародне право.
Навчальний посібник

Перейти до галузі права
Теорія держави і права

Перейти на сайт →